VERSLAG DER ETHNOLOGENBIJEENKOMST TE AMSTERDAM

Op den 20en December 1924 had onder het voorzitterschap van Prof. J. C. van Eerde, die bij verhindering van Prof. Dr. S. R. Steinmetz om ter vergadering aanwezig te zijn de leiding daarvan op zich genomen had, de achtste jaarlijksche bijeenkomst [1]) plaats van beoefenaren der Ethnologie en aanverwante wetenschappen in Nederland, welke bijeenkomst evenals de beide vorige keeren ook toegankelijk was gesteld voor de leden van het Nederl. Nationaal Bureau voor Anthropologie.

Tal van genoodigden waren voor dezen ethnologendag weder naar Amsterdam overgekomen en mochten de sprekers voor de door hen gehouden voordrachten een dankbaar gehoor vinden.

De Voorzitter wijdde vooraf eenige waardeerende woorden aan de nagedachtenis van wijlen Prof. Dr. H. J. Elhorst, die een warm voorstander is geweest van de instelling dezer bijeenkomsten en steeds onder de trouwe deelnemers daaraan heeft behoord, zoodat zijn heengaan in dezen kring ten zeerste als een gemis wordt gevoeld.

Het eerst werd het woord verleend aan Mej. H. C. A. Grolman, Assistente aan het Ethnologisch Instituut te Utrecht, tot het houden eener voordracht over: „Het Midwinterfeest in Nederland", waarbij door haar — eenigszins bekort weergegeven — het volgende ten gehoore werd gebracht:

Omstreeks den tijd, dat wij het Kerstfeest vieren, vierden onze Germaansche voorouders het midwinterfeest, bij hen bekend als het „Jul"-feest. Het woord: Jul is verwant met ons: joelen en heeft de beteekenis van scherts; het feest droeg dan ook inderdaad dit karakter.

Het kenmerkte zich door een uitgelaten vroolijkheid door het genieten der offergaven aan Wodan en aan de zielen der afgestorvenen en viel samen met de groote slachttijden.

Volgens sommigen zou het Julfeest te beschouwen zijn als het groote doodenfeest, het Allerzielen der Germanen, waarbij men ook aan de geesten offerde om van dezen vruchtbaarheid af te smeeken.

Anderen echter zien er in het feest van de wedergeboorte der zon, een feest, dat door vele volken in genoemden tijd van het jaar gevierd is geworden, o.a. ook door de Romeinen, die dezen zonnedienst van de Perzen overnamen.

Aannemende nu, dat werkelijk het herleven van de zon herdacht werd, zoo kan men, op grond van hetgeen de vergelijkende volkenkunde leert, bij die feesten verwachten: magische riten, vruchtbaarheidsriten, animistische, polytheïstische en symbolische riten, welke laatste ten deele met de magische riten samenvallen.

Van die ritueele handelingen nu wil spreekster er van elke soort één als voorbeeld aanhalen en dan tegelijk wijzen op de daaruit overgebleven of voortgevloeide volksgebruiken, zooals men die hier en daar ook nog in Nederland kan aantreffen.

Zoo behoort o.a. tot de *magische* riten bij bedoelde feesten het branden van lichten en vuren met het bepaalde doel om de zon in kracht te doen toenemen. Het nu nog wel voorkomende branden van een „Kerstblok" in het haardvuur is daarvan een overblijfsel, evenals ook het ontsteken van lichten aan den Kerstboom.

Bij de magische riten sluiten zich onmiddellijk de *vruchtbaarheidsriten* aan

---

[1]) Van de verslagen der vorige bijeenkomsten zijn die van 18 Januari 1919 en 17 Januari 1920 verschenen in het „Internationales Archiv für Ethnographie". Band XXV, Heft I u II, 1920, blz. 55, en Heft III en IV 1921, blz. 159, terwijl die der bijeenkomsten van de volgende jaren, tot een bundel vereenigd, in April 1924 zijn uitgegeven.

en noemt Spr. in het bijzonder, als een uitvloeisel hiervan, het optreden van „korengeesten" bij verschillende in genoemden tijd van het jaar gehouden feesten.

De *animistische* riten hebben vooral ten doel de in het luchtruim rondwarende booze geesten, wier macht men in het bijzonder bij het voorvallen van belangrijke gebeurtenissen ducht, te verjagen.

Vandaar dan ook de gewoonte om in genoemden tijd de klokken te luiden en op den „midwinterhoorn" te blazen, zooals dit heden ten dage in Twente nog ijverig beoefend wordt.

Als *polytheïstische* riten vallen aan te merken die, welke verband hielden met het geloof aan het vooral in dien tijd van het jaar rondwaren van den „Wilden Jager" en zijn gevolg, welke stormgeest in het volksgeloof is blijven voortleven en die tot voor kort in Limburg nog bekend was onder den naam van „Hänske met den hond" en in Gelderland als: „Derk met den beer".

Wat voorts nog de *symbolische* riten betreft, dit zijn van oorsprong magische riten, welke een symbolische beteekenis hebben verkregen in een tijd, dat de magische bedoeling ervan niet meer beseft werd.

Zoo steekt men met Kerstmis en Paschen wel vuren aan als een symbool van den terugkeer der zon en van haar toeneming in warmte en licht.

Onder den invloed van het Christendom is men aan die symbolische riten weer een andere beteekenis gaan hechten en komen wij hiermede dan tot de *Christelijk-heidensche* riten.

De vaststelling van het geboortefeest van Christus op den 25en December, d.i. ook de dag, waarop men het midwinterfeest begint te vieren, gaat waarschijnlijk terug op den aanvangsdatum der viering van het zonnefeest door de Romeinen.

Door het toedoen van Paus Gregorius werden verder overal in Europa de nieuwe Christelijke leerstellingen aan den ouden heidenschen eeredienst aangepast en daaruit ontstond in Noord-Europa die eigenaardige vermenging van Christelijke en Oud-Germaansche begrippen, welke zich nu nog openbaart in vele gebruiken bij de jaarlijks terugkeerende volksfeesten en zoo eveneens bij de viering van het midwinterfeest ook in ons land.

Dit spreekt uit al de reeds genoemde handelingen daarbij: het klokluiden, het blazen op den midwinterhoorn, het ontsteken van lichten aan den Kerstboom en het branden van een Kerstblok in het haardvuur, alsook — en dit in verband o.a. met de „twaalf nachten", gedurende welke de Germanen hun joelfeest moeten hebben gevierd — uit den ommegang, tot slot der feestelijkheden, op den 6en Januari van de, door het volk tot Drie Koningen gemaakte, magiërs uit het Oosten, die met een draaiende ster zingend langs de huizen trekken om gaven in ontvangst te nemen.

Naar aanleiding eener door Spr. gedane uitspraak omtrent de mogelijke beteekenis van het joelfeest als die van het groote slachtfeest bij de Germanen merkt de Heer D. J. van der Ven op, dat z.i. die beteekenis is uitgesloten en dat de „groote slachttijden" wel het uitvloeisel moeten zijn geweest van het brengen van dierenoffers op dit godsdienstige feest.

Nog vermeldt hij onder meer als een bijzonderheid, dat in den Achterhoek van Gelderland, waar men het geloof aan den ommegang van den „Wilden Jager" ook nog niet geheel heeft laten varen, deze booze geest den naam draagt van „Beerneken van Geulen", afgeleid van Bernard van Galen, Bisschop van Keulen, met wien ons land in 1672 in oorlog was.

In hare beantwoording van den Heer van der Ven geeft Mej. Grolman te kennen, dat haar uitspraak nopens de mogelijke beteekenis van het joelfeest samenhing met de meening van een der schrijvers over het onderwerp, maar dat zij met het inzicht van den Heer van der Ven wel kan medegaan.

In verband met den beperkten spreektijd is zij verder op vele bijzonderheden

met betrekking tot de viering van het midwinterfeest niet kunnen ingaan, doch hoopt zij eerlang een meer uitgebreide studie over dat onderwerp te kunnen publiceeren, waarin dan ook de gegevens zullen worden verwerkt, die in den loop van den tijd bij het Ethnologisch Instituut zijn ingekomen.

Vervolgens trad als spreker op de Heer J. C. Lamster, Gep. Majoor-Titulair der Infanterie O.I.L. Tijdelijk Conservator bij het Kon. Koloniaal Instituut, met een voordracht over: „Beschavingsgebieden op Nieuw-Guinee", waarin hij de aandacht vestigde op een hem gebleken opvallende overeenkomst tusschen verschillende ethnografische voorwerpen, respectievelijk afkomstig van Zuid-Westen van Noord-Oost-Nieuw-Guinee, welk verschijnsel in verband met nog andere punten van overeenkomst, merkbaar in de lijn Keizerin Augusta-Rivier — Fly River — Digoel-Rivier — Mimika, hem tot de meening heeft gebracht, dat de breede inzinking in de waterscheiding, gelegen tusschen Augusta-Rivier en Fly-River, niet zonder gunstigen invloed kan zijn gebleven op mogelijke beschavingsstroomingen, welke in den loop der tijden van uit het Noord-Oosten van het eiland in Zuid-Westelijke richting vervloeiden.

Spr. lichtte een en ander toe aan de hand van ethnografisch vergelijkingsmateriaal en door aanwijzing op een schetskaart van N.-Guinee met de hierop door hem aangegeven begrenzingen van enkele voorname kultuurarealen, zooals hij zich die in het eigenlijke Papoea-gebied denkt.

Daar over het door Spr. in de bijeenkomst behandelde een met schetsteekeningen toegelicht artikel in het Tijdschrift van het K.N.A.G. van Mei 1925 zal worden gepubliceerd, wordt hier met de gegeven korte aanduiding van den inhoud der voordracht volstaan.

De Heer J. W. van Nouhuys hield daarna een voordracht met lichtbeelden over: „Batikken in Indonesië buiten Java", waarin hij mededeelde als Directeur van het Ethnografisch Museum te Rotterdam onlangs te hebben verkregen een van de Toradja-bevolking uit de omgeving van het Boven-Karama-gebied, Midden-Selebes, herkomstig smal en zeer lang katoenen weefsel — waarvan een afgesneden stuk in de bijeenkomst werd vertoond —, op welk weefsel door hem overblijfselen zijn aangetroffen eener bedekkingslaag, welke klaarblijkelijk ter uitsparing van het patroon bij de verving van den doek is gebezigd.

Aangezien door een ingesteld chemisch onderzoek is komen vast te staan, dat men hierbij te doen heeft met overblijfselen van een op het weefsel aangebrachte laag bijenwas, blijkt die doek bepaaldelijk te zijn gebatikt en werd door Spr. onder mededeeling van alle desbetreffende bijzonderheden op de beteekenis daarvan gewezen.

Daar binnenkort over het door spreker medegedeelde een geïllustreerd artikel van zijn hand in het tijdschrift: „Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw" zal verschijnen, wordt hierbij verder daarheen verwezen.

Alvorens hierna het woord te verleenen aan Dr. W. H. Rassers tot het houden zijner voordracht, getiteld: „Iets over de verklaring der ‚fosterage'," deelde de Voorzitter mede van Prof. Steinmetz, die 30 jaar geleden over genoemd onderwerp eene verhandeling in het licht gaf, het verzoek te hebben ontvangen wel zijn spijt te willen betuigen, dat hij thans niet ter bijeenkomst heeft kunnen verschijnen.

In den aanhef zijner rede wees nu Dr. Rassers zelf er ook reeds op, dat — voor zoover hij weet — de eenige monographische behandeling van het genoemde verschijnsel te danken is aan Prof. Steinmetz, die een uitgebreid artikel: „De ‚Fosterage' of opvoeding in vreemde families" publiceerde in het Tijdschrift K.N.A.G. (1893).

Spr. vermeldt in het kort de door Prof. S. verzamelde gegevens en brengt in

herinnering hoe deze geleerde, na verscheidene andere hypothesen critisch te hebben beschouwd, den oorsprong van het verschijnsel zocht in een overgangstijd van „moederrecht" naar „vaderrecht". Hoewel erkennende, dat vele van de feiten, die ter sprake kwamen, in deze onderstelling een gemakkelijke verklaring vinden, oppert Spr. toch enkele bezwaren daartegen.

Een onbevangen lezing van de berichten moet z.i. den indruk wekken, dat — anders dan men volgens deze hypothese zou verwachten — ook de vader er grooten prijs op stelt, dat zijn kind in fosterage wordt genomen; ook blijft onverklaard waarom in zoo talrijke gevallen alleen de *jongens* worden uitbesteed en hoe het komt, dat *overal* de tijdelijke fosterage zich is gaan bepalen tot den *opvoedingstijd*. De laatste omstandigheid alleen reeds maakt het waarschijnlijk, dat er zeker verband bestaat tusschen fosterage en den eersten levenstijd van het individu, en waar andere gegevens ook op samenhang met het huwelijk wijzen, is Spr. er toe gekomen om het ontstaan van het instituut te stellen in een overgangstijd van exogamie naar endogamie.

Ook Prof. S. heeft hieraan gedacht (zie zijne 3e hypothese) en hij toonde zelfs aan, dat in geen der hem bekende gevallen van fosterage de maatschappelijke verhoudingen met deze hypothese in strijd zouden zijn. Waar echter Prof. S. in de instelling een poging wilde zien om incest (hier: sexueele gemeenschap tusschen leden van hetzelfde gezin) te *voorkomen*, zou het naar Spr.'s meening juist een middel geweest zijn om huwelijken binnen een bepaalde groep, die voorheen als incestueus hadden gegolden en nòg min of meer op die wijze beschouwd werden, *mogelijk te maken*.

Spr. tracht nu aan te toonen, hoe hierdoor allerlei eigenaardigheden van het gebruik duidelijk zouden kunnen worden, en als iets, dat eenigermate als een parallel zou kunnen gelden, noemt hij een huwelijksgebruik in sommige deelen van Soemba, waarbij de samenhang met den overgang van exogamie naar endogamie z.i. duidelijk uitkomt (Dr. A. C. Kruyt, De Soembaneezen; in Bijdr. Kon. Inst. dl. 78, blz. 498). Spr. verklaart intusschen in deze functie van het instituut niet de oorspronkelijke te willen zien; het verschijnsel moet ouder zijn. Gevallen van fosterage, die nà Prof. Steinmetz's artikel bekend geworden zijn en betrekking hebben op stammen met nog zuivere exogamie, bewijzen dit.

Hij vraagt zich daarom af of het feit, dat de opvoeding der kinderen buiten de familie plaats heeft, wel als een uitzondering en als iets min-of-meer zeldzaams te beschouwen is. Opmerking verdient het, dat, zoover onze kennis reikt, in één opzicht alle maatschappijen, waaruit ons gevallen van fosterage bekend zijn, overeenkomen: hierin n.l., dat ze duidelijk opgebouwd zijn uit exogame clans of daarvan nog sporen vertoonen. Nu weten wij, dat overal, waar deze samenlevingen nog goed geobserveerd zijn kunnen worden, een deel der opvoeding buiten het gezin heeft plaats gehad; of beter: als opvoeding komt alleen in aanmerking, dat wat *buiten* het gezin geschiedt.

In zijn verhandeling: „Die Erziehung bei den Naturvölkern" in Mitteilungen der Geogr. Ethnographischen Gesellschaft — Zürich 1918/19, Bd. XIX heeft Alfred Knabenhans daarop gewezen. In de initiatie ziet deze een soort „staatsbürgerliche Erziehung"; *in het gezin* is van opvoeding nauwelijks sprake. Deze initiatie strekt zich dikwijls uit over een langen tijd en gedurende deze geheele periode moet de knaap het ouderlijk huis mijden en elk contact nalaten; hij staat onder strenge leiding van lieden, die voor hem vreemden zijn. Op deze wijze beschouwd zou de fosterage teruggaan op een periode, waarin de „opvoeding" niet iets was, dat in de eerste plaats het gezin interesseerde, maar voor alles de groep, ja zelfs den geheelen stam aanging.

Naar aanleiding van het door Dr. Rassers gesprokene merkte Pater Jos. van de Kolk, Missionaris in Nederl. Indië, het volgende op:

„Spreker zeide, dat het interessant zou zijn om te weten of er thans nog een natuurvolk bestaat met fosterage. Welnu, zoo'n volk bestaat er werkelijk. Bij de Marind-anim van Nederl. Zuid-Nieuw-Guinee toch is de fosterage alom nog in zwang. Bij hen worden n.l. de kinderen, *jongens* zoowel als *meisjes*, vanaf ongeveer hun vierde jaar aan anderen in adoptie gegeven; een pleegjongen heet *binahôr*, een pleegmeisje *jalang*. De adoptie duurt tot en met het huwelijk. — Spr. beweert m.i. terecht, dat de theorie van Prof. Steinmetz, die in de fosterage een poging zag om van het matriarchaat te komen tot het patriarchaat, niet opgaat. Bij de Marindineezen toch (evenals bij de Batanga, een stam in West-Afrika,) bestaan fosterage èn patriarchaat in volkomen vorm naast elkaar. De gissing van den spreker, dat fosterage wellicht zou kunnen zijn een poging om van exogamie te komen tot endogamie, gaat echter evenmin op, want bij de Marindineezen bestaat exogamie in den zuiveren vorm en worden de pleegkinderen uitbesteed bij leden van de eigen clan (boan) der ouders, zoodat door deze adoptie *geen* verandering gebracht wordt in de exogame huwelijksbepalingen. — Daarom lijkt de andere gissing van den spreker mij heel wat aannemelijker, n.l. dat de *ouders* alleen de eerste *lichamelijke* opvoeding der kinderen voltooien om ze daarna voor hun *„maatschappelijke"* opvoeding aan anderen toe te vertrouwen en wel aan *bevriende* leden van *de eigen* clan. Dit komt ook overeen met de verklaring, die de Marind-anim *zelf* van dit gebruik geven."

De Voorzitter merkte nog op, dat Prof. Steinmetz zijn geschrift publiceerde in een tijd, toen nog algemeen verondersteld werd, dat het matriarchaat een oudere vorm van familierecht was dan het patriarchaat. Voorts dat men in ons Indië vrij algemeen exogamie aantreft, waarvan men tot eleutherogamie overgaat in die streken, waar het stamverband zich niet meer zoo sterk doet gelden.

Hierna trad Pater Jos. van de Kolk zelf als spreker op, waarbij hij over het onderwerp: „De totemistische familiegroepen bij de Marind-anim van Nederl. Zuid-Nieuw-Guinee" het volgende te berde bracht:

De vraag, wat eigenlijk onder totemisme te verstaan is, heeft sedert de verschijning van het groote werk van Frazer: „Totemism and Exogamy" vele pennen in beweging gebracht. Verschillende theorieën en hypothesen zijn daarover verkondigd, zooals door Thomas, Lang, Westermarck, Van Gennep, Hartland, Gomme, Haddon, Goldenweiser, Gräbner, Schmidt, Durkheim, Le Roy, Wiedemann, Ankermann e.a. — Durkheim's hypothese: „le totemisme est la religion élémentaire" is algemeen reeds prijsgegeven. Anderen spreken van: „Jäger-primär-Kulturkreis" of van „familiegroepen met vaderrechtelijke-exogame-totemistische jager-toestanden". In ieder geval lijkt het totemisme eer een sociaal dan een religieus verschijnsel. Meer *feiten* echter worden nog gevraagd.

In Nederl. Z.-Nieuw-Guinee nu is het totemisme alom nog in zwang. Men onderscheidt hier in het bijzonder drie groote totemistische familiegroepen of *„zé"*: n.l. de *Geb-zé, Mahoe-zé* en *Kei-zé*, die geen verschil van stam, taal of woonplaats aanduiden en ook geen verband houden met de historische volksindeeling in *majo's* en *imo's*, maar die gevonden worden op heel de Zuidkust, dóór elkaar. Iedere Marindinees is ingedeeld bij zoo'n groep of *zé* en dit niet door opname of initiatie, maar alleen door geboorte, n.l. volgens de afstamming van den *vader;* een samengaan dus van totemisme en patriarchaat. Elke groep of *zé* heeft verschillende onderdeelen, familietakken of clans, die in de Marindineesche taal *boan* heeten. De leden van een *boan* achten zich verwant met bepaalde geesten, dieren, planten en voorwerpen. Zoo heeft men: de *ongat-boan:* kokos-clan; *da-boan:* sagoe-; *basik-boan:* varken-; *takav-boan:* vuur-; *saham-boan:* kangoeroe-; *ngot-boan:* hond-; *kiw-boan:* krokodil-; *sésai-boan:* haar-; *wati-boan:* bedwelmende peperplant-; *étob-boan;* zee-; *kanis-boan:* betel-; *ndik-boan:* strandreiger-clan, enz. Elk lid van zoo'n clan of

boan heet: *„amei"* (= totem) en onderling noemen zich de leden *„namik"* (broeders). Elke *boan* heeft zijn eigen ceremoniën, feesten, gebruiken, versierselen, blazoen, attributen, kleuren, wapenspreuk (jachtkreet), nieswoord, taal-eigenaardigheden, geesten en heroën, afstammingslegenden en geschiedenis, verbodsbepalingen, voorrechten, enz.

De geesten en heroën, stam- en voorvaderen *(déma)* zijn wonderlijke, fantastische wezens: Geb, Mahoe, Sosom, Déhevai, Dôngam, Awâba, Kômban e.a. Taboe (pemali, sacrum) heet in het Marindineesch *doerke* of *mandip* = tegelijkertijd heilig en vervloekt, uitverkoren en verboden: metus reverentialis. — De leden van eenzelfde *boan* of clan mogen onderling niet huwen: exogamie dus. — Kinderen moeten al vroeg theorie en praxis van het ingewikkelde totemisme leeren, dat héél het maatschappelijk leven beheerscht.

— Dit zijn de feiten. — Opvallend is het nu, dat dit sociaal-vaderrechtelijk-exogaam totemisme zoo goed aansluit bij dat, wat men in Australië vindt, en verschilt van het totemisme elders. Het is daarom, dat Spr. als conclusie een hypothese stelt, die geheel aansluit bij de uiteenzetting, indertijd door Prof. v. E e r d e gegeven over den invloed van Indonesische en Melanesische beschavingselementen op de N. en O. kust van N.-Guinee, en wel deze, dat de *Zuid*-kust beïnvloed zou zijn door *Australische* elementen. Zijn gronden daarvoor zijn:

1. De geographische ligging; de geologische formatie: ondiepe Torresstraat (zie de theorie van Heldring over ketelbreuk); de flora en de fauna van N.-Guinee en van Australië.

2. De taal in beide gebieden (Zie de studies van Pater S c h m i d t en van S y d n e y R a y). Een paar etymologisch overeenkomende woorden mogen hier worden vermeld:

Marindineesch:	Australisch:	Hollandsch:
adaka	akawa	water
tagoe	tako	voet
bake	ak of ako	neen
pa	pada	hoofd
ngot	ingodina	hond
takâv	akâpa	vuur, enz.

3. De legenden en de uitspraken zelf van het volk, welke er op wijzen, dat de Marind-anim zich vanuit Kondo-mirav, het dichtst bij Australië, verspreid zouden hebben.

4. Verdeeling der dorpen van Oost naar West in: *mahai* (voorste deel), *in* (middelste deel) en *es* (achterste deel). Twee historische groepen, *majo* en *imo*, die van het O. naar het W. optrokken en de kust bevolkten. (Zie: Tijdschrift K. N. A. G. 1922 p. 510 t/m 514).

5. Initiatie-gebruiken e.a., die overeenstemmen met Australië.

6. Het totemisme van Zuid-N. Guinee en van Australië zijn aan elkaar gelijk.

De Zuidkust van Nederl. N.-Guinee zou dan door een invasie vanuit Australië via Kondo-mirav (bij Bensbach-R.) bevolkt kunnen zijn. De indringers zouden de oorspronkelijke bewoners hebben kunnen terugdringen naar het binnenland (koppensnellen daarom bij de dég-anim = boschmenschen). — Dit alles is nog maar hypothese, doch ook gissingen kunnen soms leiden tot het vinden van den waren weg.

De Voorzitter geeft nog te kennen hoezeer het gewenscht is, dat zij, die in de gelegenheid zijn om een primitief volk in zijn zeden en gewoonten ter plaatse zelf te bestudeeren, van hunne ervaring in deze bijeenkomsten doen blijken en vooral, waar het zulke belangrijke gegevens betreft, als Spr. die verschafte.

Als laatste spreker trad op de Heer M. Joustra met een voordracht over: „De menschelijke geest en de godsdienst", waarbij hij het volgende ten gehoore bracht.

Het is allerminst de bedoeling hier in zijn vollen omvang te bespreken een zoo veelomvattend probleem, als dat van de verhouding tusschen den menschelijken geest en den godsdienst. De taak, die ik mij voorstel te vervullen, is louter en alleen de aandacht te vestigen op *een boek*, dat dit probleem behandelt, omdat het dit doet op een heel bijzondere wijze, het aanvat en beziet van een zijde, die al te veel — door velen vrijwel geheel — uit het oog is verloren. Gewoonlijk toch wordt het vraagstuk van oorsprong en wezen van den godsdienst bezien van de zijde van het *denken*. Met name wat er over dynamisme, animisme, totemisme enz. is geschreven, vertoont over het algemeen sterk dit karakter.

Hoe belangrijk die betoogen, redeneeringen en ontledingen ook mogen zijn voor de studie van het menschelijk denken, de kern van het vraagstuk van den godsdienst ligt m.i. elders. Waar die dan ligt, wordt op zeer bijzondere wijze in het licht gesteld door het boek, waarop ik doelde, een boek, dat blijkbaar in de *theologische* wereld zeer de aandacht heeft getrokken — en terecht —, maar dat blijkbaar bij vele beoefenaars der ethnologie nu, 7 jaar na de eerste verschijning, nog geheel onbekend is. En toch is kennisneming er van voor den ethnoloog van het hoogste gewicht.

De titel van het werk is „Das Heilige"; schrijver: dr. Rudolf Otto, professor in de theologie te Marburg. Zegt de titel den ethnoloog weinig of niets, de ondertitel zooveel te meer: „Ueber das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen", terwijl ook het motto:

„Das Schaudern ist der Menschheit bestes Teil
Wie auch die Welt ihm das Gefühl verteuere,
Ergriffen fühlt er tief das Ungeheuere",

een aanwijzing is van den weg, dien de schrijver zal inslaan. Het eerste hoofdstuk van slechts drie bladzijden, „Rational und Irrational", plaatst ons terstond in het hart der kwestie. Hoe moeilijk het ook schijne over „irrationale" dingen redelijk, dat is verstaanbaar, te schrijven, zoo is m.i. de schrijver daarin op meesterlijke wijze geslaagd.

Maar..... om hem te verstaan is, dit zij toegegeven, een zeer bepaalde geestesgesteldheid noodig, of juister gezegd, moet men over gemoedsaandoeningen en zielsbewegingen van een zeer specifiek karakter bij ervaring kunnen spreken. Hierop doet de schrijver een beroep, als hij hoofdst. III begint met:

„Wir fordern auf, sich auf einen Moment starker und möglichst einseitiger religiöser Erregtheit zu besinnen".

En even verder:

„Wir fordern weiter auf, bei Prüfung und Zerlegung solcher Momente und Seelenzustände feiernder Andacht und *Ergriffenheit* möglichst genau auf das zu achten, was sie mit ähnlichen Zuständen etwa nur sittlicher *Erhobenheit* bei Beschauung einer guten Tat *nicht* gemein, sondern was sie an Gefühlsinhalten vor ihnen für sich besonders haben."

Na zijn eerste „Aufforderung" laat de schrijver volgen: „Wer das nicht kann, oder solche Momente überhaupt nicht hat, ist gebeten, nicht weiter zu lesen."

Ik voor mij zou het jammer vinden, indien dezulken dat „verzoek" zouden opvolgen. Goed; laat het hun onmogelijk zijn ten volle te verstaan, wat de schrijver gaat behandelen; laat het voor hen zijn „Mystischer Unfug", die met „Vernunft" niets heeft uit te staan; wellicht zullen ze er dit uit leeren, dat zij dan ook niet de menschen zijn om over het vraagstuk van wezen en oorsprong van het verschijnsel, dat men „godsdienst" noemt, het *volle* licht te doen opgaan.

Het eigenaardige karakter van het boek is nu feitelijk voldoende in het licht gesteld en misschien ware mijn korte aanduiding reeds genoeg, om hen, die met dit boek onbekend zijn, tot de lezing ervan te prikkelen. Maar een zeer korte aanduiding van wat men in het boek zal vinden is allicht toch niet onwelkom. Allereerst zij hier dan gewezen op een eigenaardig technisch woord, door den schrijver om zoo te zeggen uitgevonden, waarin hij wenscht samen te vatten die geheele categorie van ondefinieerbare „dingen" als bron van aandoeningen, ervaringen, reflexen, die men gewoonlijk aan woorden als bovennatuurlijk, metaphysisch, heilig, e.d. verbindt. Deze term is: „numineus", door hem afgeleid van „numen" (door hem omschreven als: Uebernatürliches Wesen noch ohne genauere Vorstellung), zooals bijv. „omineus" is afgeleid van „omen". De blz. 5 en 6 van zijn boek zijn aan een beschrijving van den aard van dat „numineuze" gewijd.

Nu een korte aanduiding (meer niet) van wat men in het boek zal vinden, dat bij zijn 11e uitgaaf in 2 deelen is verschenen: I. Het eigenlijke werk, II. „Aufsätze, das Numinose betreffend".

De bruikbaarheid en verstaanbaarheid van het werk voor den niet klassiek gevormden lezer wordt ten zeerste verhoogd door *a* een lijst van de gebruikte vreemde woorden, uitdrukkingen en terminologieën met vertaling of korte verklaring; *b* een vertaling van al de aan klassieke werken ontleende citaten.

Uitgaande van de „ontdekking" van Schleiermacher van het „afhankelijkheidsgevoel" als bron en oorsprong van den godsdienst (de schrijver heeft een drietal bedenkingen tegen Schleiermacher's voorstelling, die hij overigens aanvaardt; alleen stelt hij voor dit gevoel te noemen „Kreaturgefühl"), teekent hij dit als een „subjektives Begleitmoment, gleichsam der Schatten eines anderen Gefühlsmomentes, welches selber zweifellos zuerst und unmittelbar auf ein Objekt ausser mir geht. Das aber ist eben das Numinose".

Het „wat" en „hoe" van dat numineuze wordt dan in de volgende hoofdstukken nader ontwikkeld in verband met een bespreking van de termen mysterium, tremendum, majestas, fascinans enz. Veel hiervan is meer voor den theoloog dan voor den ethnoloog, en toch zal ook de laatste hier menige treffende opmerking ontmoeten. Zeer zeker echter zal hij kennis moeten nemen bijv. van Hfdst. 10: „Ausdrucksmittel des Numinosen", vooral van dat gedeelte, dat over de kunst handelt, of van de Hfdstt. 15 t/m 18, over het heilige als categorie a priori, inzonderheid van dat over het ontstaan en de verdere ontwikkeling van den godsdienst, waarin de menschelijke aanleg, magie, animisme, doodendienst, sprookjes, mythen, het begrip „demon", rein, onrein enz. ter sprake komen, terwijl bijzonder instructief zijn de drie proeven van numineuze poëzie, te weten: 1. Hoofdstuk uit de Bhagavad-Gita, 2. Vondels „Engelenzang" uit „Lucifer" en 3. het Hebreeuwsche lied: Melek Eljôn. Indien ik daaraan toevoeg uit de „Aufsätze" de nrs. 2, 6, 7, 13, 14 en 25, achtereenvolgens besprekende: numineuze oerklanken, geest en ziel als numineuze „Wunderwesen", het bovenpersoonlijke in het numineuze, de „ledige ruimte" in de bouwkunst van den Islam, het numineuze in Boeddhistisch beeldhouwwerk, en eindelijk „Mythe en religie" in Wundt's: „Völkerpsychologie", dan is dit wel voldoende om aan te toonen, dat genoemd werk door den ethnoloog niet over het hoofd mag worden gezien.

De Heer C. Lekkerkerker acht het nog wel gewenscht om, waar spr. hierop niet in het bijzonder de aandacht vestigde, eens naar voren te brengen, hoe Prof. Rudolf Otto in den 11en druk van zijn boek „Das Heilige", blz. 206, aangeeft in Vondel's:„Engelenzang" wel de schoonste en diepste uitdrukking van zijn begrip van Gods heiligheid te hebben aangetroffen.

B. M. GOSLINGS.